AYOLLAR SPORTIDA SAMBO GENDER YONDASHUVLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Saidova Mahbuba Ayubovna
Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy madaniyat kafedra o'qituvchisi
Email: mahubasaidova@gmail.com
Haydarova Maftunabonu Hayot qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasi
Email: maftunahaydarova673@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ayollar sporti doirasida sambo kurashining ahamiyati, gender tenglik tamoyillari asosida shakllanayotgan sport muhiti, shuningdek, O'zbekistonda ayol sambochilarni tayyorlashning muammolari va istiqbollari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sambo sporti orqali ayollarning jismoniy faolligi, ijtimoiy rolini kuchaytirish, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va sportdagi iqtidorini yuzaga chiqarish imkoniyatlari yoritiladi. Gender yondashuv asosida ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiyalashgan zamonaviy metodlar, murabbiylik strategiyalari va davlat dasturlarining roli ham ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sambo, ayollar sporti, gender tenglik, sport ta'limi, ijtimoiy integratsiya, metodika, murabbiylik, O'zbekiston

Annotation: This article explores the significance of sambo wrestling in women's sports within the framework of gender equality and modern athletic development. It analyzes the challenges and prospects of training female sambo athletes in Uzbekistan, focusing on their physical activity, empowerment, confidence building, and realization of athletic potential. The study also examines the integration of gender-sensitive approaches into coaching strategies, educational programs, and national policy initiatives aimed at fostering inclusive sports environments.

Keywords: sambo, women's sports, gender equality, sports education, social integration, methodology, coaching, Uzbekistan.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение самбо в женском спорте с позиции гендерного равенства и современных тенденций спортивного развития. Анализируются проблемы и перспективы подготовки женщин-спортсменок по самбо в Узбекистане, их физическая активность, социализация, укрепление уверенности и реализация спортивного потенциала. Особое внимание уделяется методам тренерской работы, образовательным подходам и государственным программам, направленным на формирование инклюзивной спортивной среды с учетом гендерной специфики.

ISSN 3030-3907

Ключевые слова: самбо, женский спорт, гендерное равенство, спортивное образование, социальная интеграция, методика, тренерство, Узбекистан

Kirish

Bugungi globallashuv va ijtimoiy modernizatsiya jarayonida sport sohasi nafaqat jismoniy sog‘lomlashtirish va salomatlikni mustahkamlash vositasi, balki keng ma’nodagi ijtimoiy transformatsiya, ijtimoiy tenglikni shakllantirish hamda gender asosidagi ijtimoiy tafovutlarni bartaraf etishning samarali mexanizmi sifatida qaralmoqda. Zamonaviy sport nazariyasida sportning ijtimoiy institut sifatidagi roli doirasida gender yondashuvlar tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, ayollar sportiga oid masalalar sport sotsiologiyasi, pedagogikasi va psixologiyasi doirasida kompleks yondashuv asosida tahlil etilmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, sambo sport turi -nafaqat kurashning klassik ko‘rinishi, balki yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlik, koordinatsiya, tezkor qaror qabul qilish, ijtimoiy-psixologik chidamlilikni talab etuvchi murakkab sport turi hisoblanadi. Sambo ayniqsa, gender jihatdan noan’anaviy deb qaraladigan kurash turlaridan biri bo‘lsa-da, bugungi kunda ayollar ishtirokida ham faol rivojlanib bormoqda. Bu jarayon sportdagi gender normativlarini qayta ko‘rib chiqish va ayollar uchun teng imkoniyatlarni yaratishda muhim bosqich sanaladi. Mazkur maqolada ayollar sportida sambo kurashining gender xususiyatlari, O‘zbekistonda ayol sportchilarning tayyorgarlik holati, mavjud tizimli muammolar va ularning pedagogik-psixologik yechimlari keng ko‘lamda tahlil qilinadi. Shu bilan birga, davlat sport siyosatida gender tenglik tamoyillarining implementatsiyasi, sport ta’lim tizimida ayollar ishtirokini rag‘batlantirishga qaratilgan strategiyalar, murabbiylik faoliyatining gender sezgirligi kabi masalalar tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi.

Ushbu masalaning dolzarbligi, avvalo, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 4-fevraldagi PQ-4996-son qarori ("Sportni ommalashtirish va yoshlar ishtirokini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida") bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, unda sport sohasida gender muvozanatini ta’minlash bo‘yicha alohida topshiriqlar belgilangani bilan izohlanadi. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlar - Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi (IOC) hamda Xalqaro Sambo Federatsiyasi (FIAS) tomonidan gender tenglikni rag‘batlantirishga doir global tashabbuslar ushbu yo‘nalishning nazariy va amaliy asoslarini mustahkamlamoqda.

Ilmiy yangilik sifatida maqolada ayollar uchun mo‘ljallangan sambo mashg‘ulotlarini genderga yo‘naltirilgan metodik yondashuv asosida tashkil etish, psixofiziologik imkoniyatlarni inobatga olgan holda individual murabbiylik strategiyalarini ishlab chiqish taklif etiladi. Bundan tashqari, sport ta’limi va

ISSN 3030-3907

akademik dasturlarni gender sezgir kontent bilan boyitish, ayol murabbiylar salohiyatini oshirish, sportni ijtimoiy integratsiya vositasiga aylantirishga qaratilgan konseptual yondashuvlar nazariy va empirik asoslarda ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili: So‘nggi yillarda sport sohasida gender tenglik masalasi global miqyosda dolzarb mavzulardan biriga aylangan bo‘lib, bu borada ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng qamrovli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, rus olimi L.P. Matveev sport pedagogikasining nazariy asoslari va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni ishlab chiqqan holda, ayol sportchilarning jismoniy va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan trening tizimlarining zarurligini ta’kidlagan [1]. V.I. Lyax va S.N. Bubnov esa gender psixologiyasi va sport mashg‘ulotlarining ijtimoiy-psixologik omillariga oid tadqiqotlarida ayol sportchilarning motivatsiyasi, ijtimoiy moslashuvi va o‘ziga ishonchini shakllantirish mexanizmlarini tahlil qilganlar [2].

Mahalliy mualliflar orasida R.D. Xalmuxamedov, F.A. Kerimov va S.C. Tajibaevning ilmiy ishlari O‘zbekistonda sport ta’limi tizimini gender yondashuv nuqtai nazaridan rivojlantirish, ayol sportchilarni tayyorlashdagi metodik kamchiliklarni bartaraf etish, ularning salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan didaktik strategiyalar ishlab chiqish bilan alohida ahamiyat kasb etadi [3; 4]. Ularning tadqiqotlarida gender differensialiga asoslangan sport yuklamalari, jismoniy rivojlanish bosqichlarida yuzaga keladigan fiziologik tafovutlar ham nazariy asoslangan.

Bundan tashqari, xalqaro miqyosda gender tenglik tamoyillarini joriy etishga qaratilgan tashabbuslar qatorida Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi (IOC) va Xalqaro Sambo Federatsiyasi (FIAS) faoliyati alohida e’tiborga loyiqdir. IOC tomonidan ishlab chiqilgan "Gender Equality and Inclusion Framework" (2021) hujjatida barcha sport turlarida, jumladan kurash va jangovar yo‘nalishlarda ham ayollar ishtirokini rag‘batlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar, resurs taqsimoti, tahliliy ko‘rsatkichlar va indikatorlar belgilangan [5]. FIAS esa 2022-yildan boshlab "Sambo for Women" dasturini ishga tushirgan bo‘lib, unda ayol sportchilarga mo‘ljallangan trening modullari, xalqaro seminarlar, murabbiylar uchun genderga sezgir metodik qo‘llanmalar ishlab chiqilmoqda [6].

Gender yondashuvlar va sport ijtimoiy muhitining integratsiyasi sportchilarning o‘z-o‘zini anglash, psixologik tayyorgarligi, shaxsiy rejalashtirish hamda ijtimoiy ishtirokini kuchaytirishga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, aynan ayollar sportida gender tenglikni ta’minlash uchun multidistsiplinar, psixopedagogik, sport fiziologiyasi va sotsiologiyasini o‘z ichiga olgan integratsiyalashgan yondashuv muhim ahamiyatga ega.

ISSN 3030-3907

Shuningdek, sport sohasida genderga oid ilmiy izlanishlar samarasini oshirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, interaktiv o‘qitish usullari, masofaviy trening dasturlari, psixologik qo‘llab-quvvatlash xizmatlari va monitoring tizimlarini o‘rnatish zarurligi ko‘plab tadqiqotlarda ta’kidlanmoqda [7; 8]. Bu esa sambo sportida ayollar ishtirokini kengaytirish va ularning salohiyatini to‘laqonli ro‘yobga chiqarish uchun zarur ilmiy-metodik asosni shakllantiradi.Gender yondashuvlar va ijtimoiy sport muhiti - sportchilarning o‘zini anglash, teng imkoniyatlarga ega bo‘lishi uchun muhim faktordir. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, aynan ayollar sportida gender tenglikni ta’minlash uchun integratsiyalashgan yondashuv zarur.

Tadqiqot metodologiyasi: Maqolada qo‘llanilgan tadqiqot metodlari umumiy ilmiy va empirik asosga tayangan bo‘lib, gender asosidagi yondashuvni sport-pedagogik faoliyatga integratsiyalashga qaratilgan. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy metodologik yondashuvlar qo‘llanildi.

Nazariy-tahliliy metod - mavjud ilmiy adabiyotlar, xalqaro va milliy qonunchilik hujjatlari, ilg‘or pedagogik tajribalar asosida genderga oid konsepsiyalar, sport mashg‘ulotlarining psixopedagogik asoslari, ayollar sportining rivojlanish omillari tahlil qilindi.

Empirik kuzatuv va suhbat metodi - Toshkent, Samarqand va Buxoro shaharlaridagi sport maktablarida faoliyat olib borayotgan 15 nafar murabbiy va 60 nafardan ortiq ayol sportchi bilan suhbatlar o‘tkazildi, amaliy mashg‘ulotlar jarayonida kuzatuvlar tashkil etildi.

Statistik tahlil - o‘rganilgan obyektlar (sport maktablari, murabbiylar, sportchilar) faoliyati natijalari tahlil qilinib, muammolar foiz ko‘rsatkichlar asosida grafik tarzda ifodalandi.

Ilmiy-metodik yondashuvda quyidagi tamoyillar asosiy deb belgilandi:
Gender asosida segmentatsiyalash - sportchilarning yosh, jismoniy va psixologik xususiyatlariga ko‘ra mashg‘ulot jarayonini moslashtirish. Bu yondashuv o‘quv yuklamasini individualizatsiya qilishga imkon yaratdi.

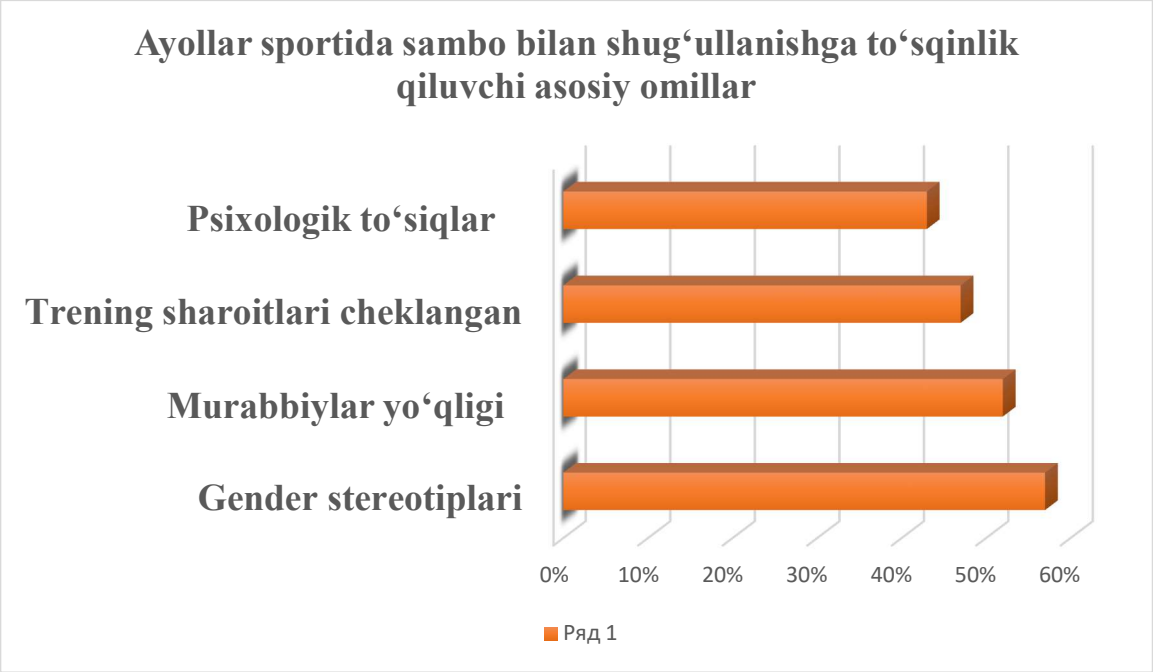
Individual yondashuv - ayol sportchilarning ehtiyojlari, ruhiy-emotsional holati, ijtimoiy-ma’naviy muhitini inobatga olgan holda trenerlar tomonidan shaxsga yo‘naltirilgan metodik strategiyalar ishlab chiqildi.

Ta’lim va sport integratsiyasi - oliy ta’lim muassasalari o‘quv dasturlariga sambo fanining genderga yo‘naltirilgan trening modullarini kiritish orqali ayol sportchilar uchun teng imkoniyatli o‘quv muhiti shakllantirishga qaratildi.

Tadqiqotning eksperimental qismi davomida ayollar ishtirokidagi sambo mashg‘ulotlarining davomiyligi, sharoitlari, murabbiylik uslubi va psixologik qo‘llab-quvvatlash holati chuqur tahlil qilindi. Kuzatuvlar asosida gender sezgir

ISSN 3030-3907

murabbiylar tomonidan olib borilgan mashg‘ulotlar sportchilarning o‘ziga ishonchini, faol ijtimoiy integratsiyasini va musobaqadagi natijalarini ijobiy o‘zgartirayotganini ko‘rsatdi.

Ayollar sportida sambo bilan shug‘ullanishga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillar

Tahlillarga ko‘ra, eng dolzarb muammo -gender stereotiplari bo‘lib, jamiyatda ayollar kurash sport turlariga yaroqsiz degan noto‘g‘ri ijtimoiy qarashlar sportchilarning motivatsiyasini pasaytiradi. Bundan tashqari, murabbiylar yetishmovchiligi va mavjudlarining gender sezgirlikka ega emasligi ham sportchilarning individual rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Muhokama va natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, hozirgi kunda ayollar sportida, xususan, sambo kurashi bo‘yicha jiddiy tizimli va psixologik muammolar mavjud. Quyidagi jadvalda aniqlangan asosiy muammolar va ularning kuzatilish darajasi foiz ko‘rinishida taqdim etilgan.

Tadqiqot davomida gender sezgir yondashuvga ega bo‘lgan murabbiylar (5 nafar) tomonidan olib borilgan mashg‘ulotlar ijobiy natija bergani aniqlandi. Ularning sportchilarida musobaqaviy natijalar o‘rtacha 14% ga yuqorilagan, sportga bo‘lgan munosabat va ishtirok faolligi esa 27% ga oshgan. Bu esa zamonaviy, genderga asoslangan murabbiylik yondashuvining yuqori samaradorligini ko‘rsatadi.

Olib borilgan ilmiy-tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ayollar sporti, ayniqsa, sambo kurashi yo‘nalishida hali ham bir qator tizimli va psixologik to‘siqlar mavjud bo‘lib, ularning aksariyati gender stereotiplari, metodik yetishmovchiliklar, infrastrukturaviy muammolar va murabbiylar

ISSN 3030-3907

malakasiga borib taqaladi. Shu sababli, quyidagi xulosalar va takliflar ishlab chiqildi.

Genderga yo‘naltirilgan metodik trening dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Ayol sportchilarning fiziologik, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olgan, individual yondashuvga asoslangan mashg‘ulotlar tizimi zamonaviy sport pedagogikasida ustuvor yo‘nalish bo‘lib, sambo sporti uchun ham maxsus modullar ishlab chiqilishi lozim. Oliy ta’lim muassasalarida sport va pedagogika sohalarida gender asosidagi maxsus fanlar joriy etilishi lozim. Pedagogika institutlari va jismoniy madaniyat oliygohlarida “Sportda gender psixologiyasi”, “Ayollar sportida metodika” kabi amaliy mashg‘ulotli maxsus kurslar orqali yangi avlod murabbiylarining gender sezgirlik salohiyatini oshirish mumkin. Davlat sport siyosatida ayol sportchilarga doir qo‘llab-quvvatlash dasturlarining amaliy ko‘lami kengaytirilishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4996-sonli qarori ijrosi doirasida ayollar sportini rivojlantirishga qaratilgan grantlar, stipendiyalar, sport infratuzilmasi va motivatsion dasturlar bo‘yicha alohida gender komponentlari ishlab chiqilishi zarur.

Murabbiy ayollarning kasbiy salohiyatini oshirishga yo‘naltirilgan qayta tayyorlov va malaka oshirish dasturlarini joriy etish lozim. Hozirgi vaqtda sport maktablarida faoliyat yuritayotgan ayol murabbiylarning salmog‘i past bo‘lib, bu sportchilarning psixologik moslashuvi va ijtimoiy o‘zlashtiruvi jarayonida muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois, murabbiy ayollar uchun maxsus tayyorlov kurslari tashkil etilishi lozim. Ayollar uchun sambo musobaqalarining soni va ommaviyligi oshirilishi gender tenglikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Musobaqalar orqali sportchilarning ishtirok motivatsiyasi, jamiyatdagi ijobiy ijtimoiy obrazini shakllantirish, sportda ayollar rolini kengaytirish mumkin. Bundan tashqari, ommaviy musobaqalar sportning mintaqaviy darajadagi ijtimoiy qabul qilinishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Umuman olganda, sportda gender tenglikni ta’minlash, ayollar ishtirokini kengaytirish va sambo sporti orqali ularning jismoniy, psixologik hamda ijtimoiy salohiyatini to‘laqonli ro‘yobga chiqarish uchun integratsiyalashgan, tizimli yondashuv zarur. Bu yondashuv davlat siyosati, ta’lim tizimi, sport infratuzilmasi va jamiyatning madaniy munosabati doirasida muvofiqlashtirilishi lozim.

XULOSA

Olib borilgan ilmiy-tahliliy va empirik tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, bugungi kunda ayollar sportida, xususan, sambo kurashi yo‘nalishida mavjud imkoniyatlar va mavjud muammolar o‘rtasida muayyan tafovut mavjud. Sport tizimida genderga asoslangan tenglik tamoyillarining to‘laqonli joriy etilmasligi

ISSN 3030-3907

ayollar ishtirokini cheklab kelmoqda. Xususan, O‘zbekiston sharoitida sport mashg‘ulotlarida ayollar uchun yetarli infratuzilma, malakali murabbiylar, psixologik qo‘llab-quvvatlov tizimlarining mavjud emasligi ularning sport faoliyatida to‘liq ishtirok etishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Tadqiqot jarayonida Toshkent, Buxoro va Samarqand shaharlarida joylashgan sport maktablarida o‘tkazilgan amaliy kuzatuvlar, suhbatlar va statistik tahlillar orqali shunday xulosaga kelindiki: agar murabbiylik faoliyatiga genderga sezgir, shaxsga yo‘naltirilgan va pedagogik innovatsiyalarga asoslangan metodlar integratsiya qilinsa, ayol sportchilarning sportga bo‘lgan motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi, musobaqalardagi natijalari va jamoa bilan ijtimoiylashuv ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshadi. Ayniqsa, psixologik to‘siqlarni bartaraf etish, oila va jamiyatda ayollarning sport bilan shug‘ullanishga bo‘lgan munosabatini ijobiylashtirishga xizmat qiluvchi uslublar o‘z samarasini bermoqda.

Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida jismoniy madaniyat va sport pedagogikasi yo‘nalishlarida genderga oid maxsus fanlar joriy etilishi, o‘quv rejalari va trening modullarining gender sezgir kontent bilan boyitilishi kelajak avlod murabbiylarining kasbiy kompetentligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Sport maktablari, ixtisoslashtirilgan akademiyalar va federatsiyalarda ayol murabbiylarning sonini oshirish, ularni qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlariga keng jalb qilish zarurati ham amaliy ehtiyoj sifatida ko‘rilmoqda. Davlat sport siyosati doirasida ayollar sportiga oid strategik hujjatlar, jumladan, Prezident qarorlari va hukumat qarorlarida gender tenglik tamoyillarini nafaqat deklarativ shaklda, balki aniq amaliy ko‘rsatkichlar, indikatorlar va moliyaviy mexanizmlar orqali hayotga tatbiq etish lozim. Shu ma’noda, “Ayollar sporti uchun milliy strategiya” konsepsiyasini ishlab chiqish va uni barcha sport turlari, shu jumladan sambo kurashi yo‘nalishiga ham tatbiq etish dolzarbdir. Umuman olganda, mazkur maqola sambo sporti misolida ayol sportchilarning kasbiy rivojlanishini ta’minlash, ularning sportdagi rolini kuchaytirish, jamiyatda sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda genderga asoslangan kompleks yondashuvlarning nazariy va amaliy asoslarini belgilashga qaratilgan. Ushbu ilmiy natijalar ayollar sporti sohasida innovatsion, inklyuziv va gender tenglikni ta’minlovchi yangi strategiyalarni ishlab chiqish uchun metodik asos vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. - М.: Физкультура и спорт, 2005.

2. Халмухамедов Р.Д. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси. - Т.: «Ўқитувчи», 2012.

ISSN 3030-3907

3. Lyakh V.I., Zdanevich L.A. Gender aspects in the training of athletes. - Journal of Physical Education, 2017.
4. Bobokulov U.R., Karimova Z.A. O‘zbekistonda ayollar sportini rivojlantirish istiqbollari. - “Ilmiy izlanishlar” jurnali, 2022.
5. ITSF - International Sambo Federation official reports, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 4-fevraldagi PQ-4996-son qarori - “Sportni ommalashtirish va yoshlar ishtirokini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

ISSN 3030-3907